

IMIGRANȚII ROMÂNI ȘI PIAȚA MUNCII DIN ITALIA: UN PROIECT DOCTORAL

Drd. Alexandra-Georgiana POENARU³⁹⁹

Abstract: Migration is one of the oldest social phenomenons, emphasizing the actual idea that it is actually a social phenomenon as a whole, because in this way one can know how society is overall. The literature in this area is diverse and refers to migration flows, transnationalism, remittances, former migrant mentalities, but also discrimination, social inequities on the labour market. If we relate to the case of Romanian immigrants that are working legally in Italy, we can encounter instances of differentiated treatment on the labour market. We cannot say that in most cases the Romanians are discriminated, however, by making in the next three years the doctoral project entitled *Social Discrimination and Inequities on the Labour Market. The Case of Romanian Migrants from Italy*, we intend to investigate what are the main reasons that lead to the emergence of the idea that there is discrimination, in the context of the existence of a democratic framework which ensures values such as human dignity, equal opportunities and freedom.

In terms of the purpose of the study is methodological will mainly focus on qualitative research-based on interviews conducted with Romanians, but also with experts from the two countries. We consider the establishment of a content analysis of Romanian and Italian press, to which will supplement the content analysis of the laws of the two countries.

Keywords: migration, labour market, immigrants, discrimination, social inequities.

Cadrul explicativ al proiectului doctoral

Migrația este unul dintre cele mai vechi fenomene sociale, accentuându-se ideea conform căreia este chiar un *fenomen social total*. Etimologic, termenul de *migrație* provine din limba latină unde *migratio, onis* semnifică *plecare*. Ca o definiție directă, migrația presupune mișcarea indivizilor, individuali sau colectivi dintr-o țară în alta, cu sau fără stabilirea domiciliului definitiv. În același sens, pentru T. Rotariu și P. Iluț, migrația este definită ca „deplasarea unor mase de persoane dintr-o arie teritorială în alta, deplasare însoțită de schimbarea domiciliului, a rezidenței”⁴⁰⁰.

Subiectul propus spre analiză în lucrarea de față se intitulează *Discriminare și inechități sociale pe piața muncii. Cazul migraților români din Italia*. Așa cum sugerează și titlul, acest proiect în sens larg se încadrează în vasta problematică a migrației internaționale, iar în sens restrâns, face trimitere la situațiile de discriminare

³⁹⁹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; profesor la C.N. „Roman-Vodă”, Roman.

⁴⁰⁰ Traian Rotariu, Petru Iluț, *Sociologie*, Editura „Mesagerul”, Cluj-Napoca, 1996, p.195.

și inechități sociale în rândul imigranților români care lucrează pe piața muncii din Italia.

Pentru a legitima acest demers, aducem în atenție faptul că în ciuda numeroaselor avantaje ale fenomenului migrației, imigranții înșiși rămân printre cei mai vulnerabili membri ai societății. Conform *International Migration Raport*⁴⁰¹, ei sunt adesea primii care își pierd locul de muncă în cazul unei recesiuni economice și de cele mai multe ori lucrează pentru salarii mai mici, mai multe ore decât programul normal de lucru și în condiții mai puțin bune decât lucrătorii naționali. De asemenea, literatura de specialitate atestă faptul că migrantilor le sunt încălcate drepturile, sunt supuși abuzurilor și discriminării. Nu putem afirma că în majoritatea situațiilor românii care lucrează în Italia sunt discriminați însă se pot evidenția o serie de cazuri în care românii le-au fost încălcate anumite drepturi în contextul în care la nivel european sunt promovate o serie de valori între care demnitatea umană, respectarea drepturilor omului, egalitate etc.

Migrația este un fenomen cu o vechime considerabilă în cunoașterea științifică însă sunt multe aspecte ce au fost dezvoltate mai puțin și prin urmare merită o atenție deosebită din partea cercetătorilor. Pornind de la aceste considerente, putem afirma că în literatura de specialitate din România lipsesc studiile legate de modul în care sunt tratați imigranții români pe piața muncii, condițiile de muncă, drepturile legale, contractele semnate și respectarea/nerespectarea acestora, altfel spus, experiența individuală pe piața muncii din Italia. Cele mai multe studii dedicate migrației sunt concentrate pe dimensiunea economică a fenomenului (de la veniturile obținute până la remitențe). Alte studii sunt focalizate pe „lumile sociale ale migrației”, fenomenul copiilor „home alone”, migrația creierelor, efectele asupra celor rămași/întorși acasă, mentalitatea foștilor migranți etc. Există puține referințe la problemele specifice ale integrării pe piața muncii a imigranților.

Utilitatea temei pentru cunoașterea științifică este reprezentată de analiza complexă a statutului imigrantului român pe piața muncii sub influența procesului de migrație dintr-o perspectivă sociologică. Chiar dacă la nivelul fiecărei țări (România și Italia) dar și la nivelul Uniunii Europene există o legislație a muncii dar și documente care promovează drepturile omului, ideea de demnitate și egalitate de șanse, în practică, sunt numeroase situații care concură la încălcarea acestora, în cazul nostru referindu-ne la o abordare neloială pe piața muncii din Italia în urma căreia imigranții români sunt dezavantajați. În prezent, nu am identificat în literatura științifică românească un studiu sociologic complex care să abordeze această problemă, cele mai comune raportându-se, așa cum am precizat mai sus, la dimensiunea economică, fenomenul copiilor rămași singuri acasă, efectele asupra celor rămași acasă etc. Prin această lucrare analizăm perspectivele teoretice legate de conceptul de migrație, discriminare pe piața muncii, reprezentări sociale ale

⁴⁰¹ *International Migration Raport*, 2015, p.2.

imigranților, cadrul juridic al procesului migrator dar și evidențierea unor cercetări, sondaje privind costurile migrației.

Din perspectiva teoriilor migrației, punctul de plecare al acestei abordări o reprezintă *teoria pieței duale a forței de muncă* dezvoltată de M. Piore⁴⁰². Acest analist american evidențiază faptul că piața muncii cuprinde două segmente: unul superior (caracterizat prin stabilitate și un nivel salarial mai ridicat) și altul inferior (definit printr-un nivel de calificare scăzut, salarii mai mici și instabilitate). Se consideră că locurile de muncă din segmentul inferior sunt refuzate de lucrătorii naționali și privite cu un relativ interes de imigranți. Plecând de la acest fapt, vom selecta un eșantion teoretic de români care să aparțină ambelor segmente. Scopul final este acela de a identifica situații și elemente disfuncționale referitoare la situația românilor pe piața italiană a muncii, de la nerespectarea prevederilor contractuale până la discriminare - în bună măsură amintite și de presa locală.

Totodată, teoria capitalurilor elaborată de P. Bourdieu⁴⁰³ este un alt punct cheie pentru acest demers. Conform acestei teorii, accesul la bunurile rare (salarii, gratificații, bunăstare etc.) pentru agenții sociali se face prin intermediul capitalurilor de care dispun: capitalul economic (diverse bunuri, proprietati etc.), capitalul cultural, capitalul social. La acestea se poate adăuga capitalul simbolic (de prestigiu, recunoaștere, respect). În acest context, dacă problema capitalului economic nu se pune în mod vădit atunci, ne interesează care ar fi aportul celorlalte forme de capital pentru reușita socială a imigranților și în ce măsură capitalul simbolic al unui individ poate influența încadrarea legală pe piața muncii sau creșterea veniturilor. Nu în ultimul rând, ne propunem să stabilim care sunt elementele care conduc la crearea unui capital simbolic pozitiv/negativ pe piața muncii în condițiile unei ostilități crescute a surselor mediatice sau a mediului politic actual contra prezenței românești în Peninsulă.

Așadar, realizarea unui demers sociologic care să se concentreze în jurul experiențelor imigranților români pe piața muncii din Italia cu toate elementele ce pot fi asociate acestei idei este necesar mai ales în contextul în care, direcția dominantă în problematica migrației este de natură economică.

Comunitatea românească din Italia

Românii reprezintă una dintre cele mai numeroase comunități de imigranți din Italia, prin urmare, s-au bucurat de o atenție deosebită în rândul cercetătorilor. Din punct de vedere statistic, conform Istituto Nazionale di Statistica, în anul 2018 au fost înregistrați 1.190.091 de români pe teritoriul Italiei dintre care 505.961 bărbați și

⁴⁰² Michael Piore, *Dualism in the Labor Market: A Response to Uncertainty and Flux. The Case of France*, în „Revue économique”, 1978, vol. 29, nr. 1.

⁴⁰³ Pierre Bourdieu, *Limba și putere simbolică*, Editura Art, București, 2012.

684.130 femei. Prin urmare, de-a lungul timpului, cunoașterea științifică a fost îmbogățită cu diverse lucrări, studii, monografii ce scot în evidență acest fapt, fie că vorbim despre remitențe (Moretti, 2013; Bartolini, Castagnone, 2015), opinia publică cu privire la imigranți (Bonifazi, 2016), fie că vorbim despre discriminarea cetățenilor străini pe piața muncii și nerespectarea drepturilor legale ale acestora (Ferrero, Perocco, 2011).

În studiul *Migration in Italy is Backing the Old Age Welfare*, Daniela del Boca și Alessandra Venturini (2014) realizează o analiză privind domeniile în care activează românii. Este susținută ideea potrivit căreia proporția imigranților români (bărbați) angajați în construcții este de 42%, mai mare comparativ cu celelalte comunități de imigranți (27%) și de peste trei ori mai mare comparativ cu cetățenii italieni (12,3%). În plus, migranții români sunt angajați și în sectorul de producție (22%, 29,5% migranți și 24% localnici). Mai puțin semnificativă este prezența migranților români în domeniile comerț și transport (7,4% și, respectiv, 8,2%). Femeile din România pe piața muncii din Italia sunt concentrate cu un procent de 52,2% în domeniul serviciilor sociale și personale în timp ce 14% muncesc în hoteluri și restaurante.

Este important de menționat că imigranții, chiar dacă lucrează în aceste domenii, în țara de origine au o altă calificare care nu corespunde cu activitatea pe care o realizează în țara de destinație. Astfel, în raportul intitulat *Racism and related discriminatory practices in employment in Italy*, Laura Di Pasquale atrage atenția asupra prezenței discriminării pe piața muncii în cazul imigranților pornind de la o cercetare efectuată de Universitatea din Veneția. Este prezentată următoarea situație care contribuie la discriminare: „dacă lucrătorii imigranți în țara de origine au o anumită calificare, atunci când ajung în Italia, aceștia nu sunt angajați cu aceeași calificare iar aceasta este o formă de discriminare”⁴⁰⁴. Acest cadru poate fi justificat de afirmația - *străinii sunt utili pentru a fi angajați în locurile de muncă pe care italienii nu le doresc* - ce a fost susținută de 61.4% dintre respondenții unui studiu realizat de ISTAT în 2013⁴⁰⁵.

Literatura de specialitate

O lucrare reprezentativă pentru demersul nostru este *Razzismo al lavoro. Il sistema della discriminazione sul lavoro, la cornice giuridica e gli strumenti di tutela* (2011). Autorii Marco Ferrero și Fabio Perocco avansează ideea conform căreia, în Italia, discriminarea imigranților se realizează dintr-o dublă perspectivă și anume: „sistemul de afaceri, care este caracterizat prin faptul că angajează imigranți în mod regulat, dar în cele mai proaste locuri de muncă, subîncadrarea acestora și penalizarea

⁴⁰⁴ Laura di Pasquale, *Racism and related discriminatory practices in employment in Italy*, ENAR SHADOW REPORT, 2013, p.14.

⁴⁰⁵ *Idem.*

lor în carieră și sistemul companiilor mici care angajează imigranți într-un mod neregulat și în care se amplifică practicile de exploatare”⁴⁰⁶. Conform autorilor există câteva direcții de evoluție a problematicii discriminării străinilor pe piața muncii, între care segmentarea rasială a pieței muncii și segregarea muncii femeilor imigrante. Cei mai mulți lucrători imigranți sunt angajați în segmentele inferioare ale pieței muncii cu precădere în activitățile slab calificate, obositoare, riscante și insalubre, cu un nivel al salariului mai scăzut. Cel mai frecvent, imigranții lucrează în industrie, agricultură, construcții, firme de curățenie și vizează totodată, activitățile domestice. Femeile sunt angajate în munca casnică, în companii de curățenie, însoțitoare în spitale sau chelnerițe.

Literatura sociologică românească privind fenomenul migrației este bogată; în lucrarea *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate* (2010), Dumitru Sandu analizează fenomenul migrației din perspectiva modelelor de gândire, de acțiune și de afirmare identitară pe care le concentrează în conceptul de *lumi sociale ale migranților* derivat din conceptul de *lumi sociale* dezvoltat de A. Schutz în *On Fenomenology and Social Relations*⁴⁰⁷ dar și a efectelor asupra celor rămași sau întorși acasă. Principalele concepte dezvoltate în lucrare se referă la decizii de emigrare, fluxuri de migrație, transnaționalism, remitențe, mentalitatea foștilor migranți etc. În finalul lucrării autorul prezintă o cercetare complexă realizată în 2006, denumită *Locuirea temporară în străinătate*. Datele au fost culese atât din țară cât și din străinătate (Italia, Spania, Serbia), prin sondaj la nivel național, prin cercetări microregionale, prin cercetări calitative la nivelul a șase comunități din țară și în patru comunități din străinătate. Pentru Dumitru Sandu *lumile sociale ale migrației* rezidă tipologic într-o serie de situații: români la lucru în străinătate vs. români reîntorși în România (situația de migrație); imigranți orientați spre România sau spre țara de adopție sau spre ambele (orientare identitară); migrație recentă vs. migrație veche (valul migratoriu); migranți înalt calificați vs. migranți slab sau mediu calificați (nivel de calificare).

Un alt volum de interes a fost conceput de B. Voicu (2010) și se intitulează *Capital social în România începutului de Mileniu: Drumeț în țara celor fără de prieteni?*. În cadrul acestui volum, autorul abordează problematica capitalului social, definit ca „interacțiunile la care indivizii iau parte, fiind inclus în rețelele sociale și normele asociate acestora, manifestându-se prin participarea indivizilor la formarea și funcționarea instituțiilor, în încrederea în aceste instituții, în alți indivizi sau grupuri de indivizi”⁴⁰⁸. Noțiunea de capital social, inclusă în tipologia capitalurilor ca fiind

⁴⁰⁶ Marco Ferrero, Fabio Perocco, *Razzismo al lavoro. Il sistema della discriminazione sul lavoro, la cornice giuridica e gli strumenti di tutela*, Franco Angeli, Milano, 2011, p. 66.

⁴⁰⁷ Alfred Schutz, *On Fenomenology and Social Relations*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1970, p. 245.

⁴⁰⁸ Bogdan Voicu, *Capital social în România începutului de Mileniu: Drumeț în țara celor fără de prieteni?*, Editura Lumen, Iași, 2010, p.18.

distinct de cel economic și cultural, este definită de Bourdieu⁴⁰⁹ ca fiind „agregarea resurselor actuale sau potențiale legate de posesia unei rețele durabile de relații mai mult sau mai puțin instituționalizate de responsabilitate și recunoaștere reciprocă - sau, cu alte cuvinte, resurse legate de apartenența la un grup - care furnizează fiecărui membru sprijinul capitalului de care dispune colectivitatea, o «acreditare» care te îndreptățește la credibilitate, în variatele sensuri ale termenului”.

Capitalul social este înțeles ca o proprietate a interacțiunilor constante în care intră un individ. În contextul demersului nostru, capitalul social poate fi înțeles ca un set de relații personale cu cei din comunitatea românească dar și cu nativii italieni fie ei manageri/angajatori fie colegi de muncă. Capitalul social include „relații sociale, accesul la acestea, participarea și încrederea”⁴¹⁰, făcându-se o distincție între capital de tip bridging și bonding. Pe de o parte, capitalul social de tip bonding este specific comunităților mici, bazate pe relații în interiorul grupului de apartenență și pe neîncrederea în ceilalți, fie ei indivizi sau instituții. Pe de altă parte, comunitățile cu niveluri ridicate de capital social de tip bridging sunt caracterizate prin stabilirea unor relații cu alte grupuri în afara celor primare și niveluri ridicate de încredere în acestea și în instituții, precum și de participare la activitatea unor asociații.

Metodologia cercetării

Prin proiectul de față ne propunem să investigăm care sunt elementele principale ce conduc la apariția ideii de discriminare și nerespectarea drepturilor românilor pe piața muncii din Italia și totodată să stabilim în ce măsură costurile sociale implicate pot influența viața de zi cu zi a familiei fie reîntregită în Italia, fie rămasă în țară.

Așadar, cercetarea își propune să evidențieze aspecte și perspective ce țin de exploatarea forței de muncă într-un cadru în care drepturile omului la muncă, la un nivel de trai decent, la securitate fizică și psihică sunt deplin recunoscute. Totodată, demersul teoretic și empiric abordează problematica migrației în corelație cu noțiunile de câmp social (aici desemnând *câmpul social al emigranților* cu marja lui de influență și putere simbolică) și habitus (ca structură internă subconștientă semnificativă unui proces adaptativ la realități sociale ostile nefavorabile).

Un prim stadiu al cercetării îl va constitui analiza de conținut a presei românești generaliste, a presei românești din exil, a presei italiene pentru a evidenția situațiile de inechitate și discriminare pe piața forței de muncă dar și modul (uneori stereotip) în care este percepută minoritatea migrantă română din Peninsula. La aceasta se va adăuga analiza de conținut a legislațiilor celor două țări în ce privește

⁴⁰⁹ Pierre Bourdieu, *The Forms of Capital*, în „Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education”, Greenwood Press, New York, 1986, p. 248-249.

⁴¹⁰ Bogdan Voicu, *op.cit.*, p.18.

drepturile pe piața muncii ale celor care au venit în Italia fie individual fie ca urmare a unor contracte ferme.

În cadrul studiului de teren, eșantionul este format din cetățeni români care sunt încadrați pe piața muncii din Florența cu un contract de muncă înregistrat legal și cetățeni care s-au întors definitiv în țara de origine (ca urmare a unor litigii de muncă sau a unor situații de nerespectare a contractelor inițiale etc.). În ambele situații eșantionarea este de tip bulgăre de zăpadă.

Din punct de vedere metodologic, studiul se va axa în principal pe cercetarea de tip calitativ (interviuri de profunzime) pentru a evidenția experiențele individuale trăite de români pe piața muncii din Italia și situațiile concrete de nerespectare a drepturilor. De asemenea, vom apela la cercetarea de tip calitativ, pe bază de interviu semistrukturat, pentru a stabili în ce măsură românii care au muncit în Italia și s-au întors în România au avut probleme specifice la locul de muncă din străinătate/ la cel din România și cum le-a influențat acestora viața după remigrare. Un al treilea stagiul este constituit din interviuarea specialiștilor din ambele țări. Avem în vedere specialiști cu forța de muncă, angajatori, inspectori pe piața muncii, funcționari ai administrației locale, juriști și avocați români și italieni, membri ai unor structuri de tip ONG care acționează pe piața muncii.

Totalitatea interviurilor va fi transcrisă putând fi apoi valorificată și în alte cercetări sociologice viitoare. Un raport rezumat al cercetărilor poate constitui un adevărat *manual de bune practici* în ceea ce privește drepturile și responsabilitățile migranților pe piața muncii fiind în același timp și un ghid informativ pentru noii veniți.

Limitele cercetării

Orice cercetare științifică presupune apariția unor limite. Aceste limite nu pot fi stabilite de la început, ele făcându-și simțită prezența odată cu implementarea planului de cercetare. Limitele pot fi atât teoretice cât și empirice. Din punct de vedere teoretic, limitele fac trimitere la faptul că cercetătorul este dependent de bibliografia existentă în momentul realizării demersului. Literatura de specialitate românească nu abordează acest subiect, iar studiile sociologice nu sunt bine conturate, de aceea, scopul este de a studia literatura de specialitate străină (în special cea din Italia). Cercetarea empirică pe care o vom realiza se bazează pe interviul de profunzime și analiza de conținut. Câteva limite pot face trimitere la următoarele aspecte: datele nu pot fi generalizate, apariția subiectivității în analiza datelor, oferirea unor răspunsuri superficiale din partea respondenților.

Concluzie

Prin realizarea acestui demers avem în vedere investigarea fenomenului migrației, a conceptelor de discriminare și inechitate socială (precum și alți termeni

asociați) corelate cu piața muncii. Eșantionul este constituit din români care lucrează legal în Italia, în special cei din zona Florența dar și din români care s-au întors în țara de origine; eșantionarea este de tip bulgăre de zăpadă. Avem în vedere realizarea unor interviuri de profunzime pentru a evidența experiențele individuale ale românilor din eșantion pe piața muncii, situațiile concrete care conduc la tratarea diferențiată, motivele pentru care acceptă acest tratament precum și evaluarea situațiilor de raportare a abuzurilor autorităților competente.